

Іван Дробот (Київ)

ДО ЛІТОПІСУ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ

Особливе місце в історії українського народу посідає його боротьба за незалежність, власну державу.

Не ставлячи перед собою жодних ідеологічних чи політичних цілей, автор показує велич і одночасно трагізм бездержавного народу. Можливо і ця невеличка історична розвідка допоможе нам усвідомити хто ми є сьогодні. Просто допоможе поговорити із своєю совістю. Гортаючи десятиліття і століття боротьби...

Після відступу німецьких військ за межі України перед проводом ОУН(б) і командуванням УПА постало питання про подальші дії підпілля та повстанських формувань. Було два варіанти вирішення цього питання: відступити на захід або залишитися і продовжувати боротьбу з радянською владою за українську справу.

Вирішальне слово належало керівнику ОУН на українських землях, голові Генерального секретаріату УГВР, Головному командувачу УПА Роману Шухевичу. Він та його соратники чітко собі уявляли, що вести боротьбу проти могутніх збройних сил, доповнених добре налагодженою системою масової партійно-політичної пропаганди – вірна смерть. Вони також усвідомлювали, що відступ з поля боротьби був би капітуляцією. Тому Провід ОУН(б), очолюваний на території України Р. Шухевичем, прийняв рішення продовжувати боротьбу за українську справу з радянською владою. Р. Шухевич наголошував, що народ, який піднявся на боротьбу «за свободу свого життя, за повний вияв своїх сил і спроможностей, який дозрів до державного життя, мусить продовжувати визвольну боротьбу аж до остаточної перемоги»¹.

На думку Р. Шухевича, держава, про яку він мріяв і за яку він боровся є реальністю доти, доки він відстоює її. Ті його бойові соратники з командного складу та рядові вояки УПА, що залишились в Україні, в тилу радянських військ, взяли на себе весь тягар визвольних змагань і повинні були вести їх до перемоги або смерті. Лише так вони могли передати естафету боротьби новим поколінням. У справі, яку вони розпочали, не могло бути капітуляції, компромісів, не могло бути й сумнівів у доцільності обраного шляху.

На наш погляд, досить виразно завдання та мету боротьби ОУН – УПА окреслено в німецькій пам'ятці, складеній в час, коли вже на всій території України була відновлена радянська влада. «УПА (Українська Повстанська Армія), – говорилося в пам'ятці, – це військова організація у теперішній час

найсильнішого політичного руху, що називається ОУН (Організація Українських Націоналістів), яка хоче створити Українську незалежну державу, в боротьбі проти «окупантів» на українській національній території. Головним та історичним ворогом українського народу вважається Радянський Союз або Росія і Польща... Від неї (ОУН) УПА перейняла основний політичний напрямок дії, який полягав у тому, щоб:

а) вести безкомпромісну боротьбу у військовому плані проти Радянського Союзу Червоної Армії;

б) у політичному плані – зберігати національну субстанцію українського народу”².

Далі в пам’ятці наголошувалося, що для радянського керівництва український повстанський рух становить серйозну проблему.

ОУН – УПА вели боротьбу методами партизанської війни. Проти них радянське командування змушене було застосовувати частини МВС та регулярні війська. Щодо чисельного складу УПА, то він оцінювався приблизно у 80–100 тисяч бійців регулярної армії, власне тих, хто пройшов військове навчання. На думку авторів пам’ятки, за українськими джерелами цифри коливаються між 400 тисячами і 2 мільйонами бійців. На нашу думку, останні цифри явно перебільшені. На сьогодні відсутні точні дані про кількісний склад УПА. Можна припустити, що 2 млн. включали в себе також тих людей з місцевого населення, які матеріально допомагали бійцям УПА, збирали розвідінформацію, переховували їх, або симпатизували повстанцям, що боролися проти насильницької «радянізації» західноукраїнських областей. У лютому 1945 р. за ініціативою Головного командувача УПА, голови Проводу ОУН(б) Р. Шухевича була скликана конференція, на якій обговорювалося питання про керівництво в ОУН, бо на той час з ув’язнення вийшов її довоєнний провідник С. Бандера. Як писав П. Мірчук, С. Бандера передав Проводові ОУН в Україні своє рішення про те, що при першій же нагоді він прибуде на рідну землю й очолить організацію. Тому на конференції було обрано новий склад Бюро Проводу: С. Бандеру, Р. Шухевича і Я. Стецька. Було прийнято рішення, що С. Бандера через небезпеку для його життя повинен перебувати в еміграції³.

Р. Шухевич очолював збройну боротьбу УПА і фактично був головою Проводу ОУН(б) на українських землях. Необхідно зазначити, що деякі однопартійці піддавали сумніву доцільність призначення С. Бандери головою Бюро проводу ОУН у той час, коли він перебував поза межами України. Л. Ребет, один з лідерів ОУН(б), писав у своїх спогадах, що неучасть С. Бандери та деяких інших лідерів ОУН(б) у боротьбі на Україні призвела до того, що вони «не сприйняли як

правильні процеси і настанови ОУН, які витворилися в боротьбі і праці під час їхньої відсутності»⁴.

На Третьому Зборі, що відбувся в серпні 1943 р., під впливом політичних обставин ОУН(б) прийняла демократичні зміни програмового і організаційного характеру. Однак С. Бандера та його прихильники не визнали цих змін, вони «виявили гостру тенденцію повороту до передвоєнного інтегрального націоналізму»⁵. Лідери націоналістичної еміграції «хотіли повернутись до такої ОУН, якою вони її залишили в 1941 році, отже до ОУН авторитарної, з одним провідником на чолі, наділеним абсолютними повноваженнями, без контролю над ним його співробітників і членства. Вони хотіли, щоб і політична програма ОУН була такою, як її сформулювали на Другому Великому Зборі у Кракові в 1941 р.»⁶.

С. Бандера вважав, що рішення Третього Збору можна вважати лише тактичним маневром, породженим умовами воєнного часу, а устрій, програму, ідеологію ОУН(б) необхідно зберегти. Така його позиція викликала протест представників ОУН в Україні, а також УГВР, якими керував Р. Шухевич. Виникла опозиція, яку очолювали В. Охримович, М. Лебедь, М. Прокоп, І. Гриньох, Д. Ребет і Л. Ребет, В. Стахів та ін.

Внаслідок ідейних та програмових розходжень між прихильниками С. Бандери і опозицією розгорнулася боротьба, що привела до нових розколів у націоналістичних колах в еміграції. Р. Шухевич, який був зайнятий організацією боротьби на українських землях, прагнув довести хибність позиції С. Бандери, закликав до єдності в рядах націоналістів.

Прийнявши рішення продовжувати боротьбу проти радянської влади як окупанта України, Р. Шухевич доклав чимало зусиль, розробляючи та впроваджуючи в життя програму цих змагань. Основні настанови такої програми були викладені в «Декларації Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення другої світової війни в Європі», виданій у травні 1945 р. Проаналізувавши міжнародну обстановку та становище українського народу, який, на його думку, потрапив у другу більшовицьку окупацію, Провід ОУН наголошував, що головним ідейно-політичним підґрунтям діяльності ОУН та УПА залишається «ідея української самостійної соборної держави, що є точним визначеним поняттям і не може бути відмінена жодними «совєтськими Українами» чи іншого роду експозитурами чужого імперіалізму»⁷.

У «Декларації» зазначалось, що керівництво ОУН(б) та УПА свідомі того, що визвольна боротьба входить у найважчий період. На великому священному шляху боротьби поневоленого народу бували

періоди триумфу і занепаду. На долю ж нинішнього покоління випало продовжувати змагання за незалежну Україну, незалежно від того, який вінок здобудуть націоналісти – терновий чи лавровий. «Ми знаємо і віримо, що недалекий вже час остаточного визволення українського народу і створення самостійної держави, і цю віру передаємо народові. Ми хочемо разом з народом дійти до остаточної Великої Меті»⁸.

У «Декларації» було визначено позицію ОУН – УПА до російського та інших народів, що входили до складу СРСР. Керівництво ОУН – УПА вважало, що Сталін та Комуністична партія створили і підтримують тоталітарний режим, який спричиняв і спричиняє багато горя самим росіянам подібно тому, як нацисти гітлерівської Німеччини привели німецьку націю до трагічного кінця. Тож сам російський народ є поневоленим народом. Керівні кола ОУН – УПА, підпільні публіцисти, які діяли разом з Р. Шухевичем, неодноразово наголошували, що необхідно боротися проти сталінської тоталітарної системи, а не проти російського народу.

Умови, в яких вела боротьбу УПА в повоєнний час, були надзвичайно тяжкими. Проти неї було кинуте значні спеціальні сили МВС, МДБ, регулярні частини, винищувальні батальйони. В рядах бойових підрозділів УПА спостерігалися значні втрати. Однак, як зазначалося в Постановках конференції ОУН(б), що мала місце в червні 1946 р., український революційний рух, незважаючи на несприятливі умови, по-геройськи витримав масовий терор більшовицьких збройних сил, так що «окупантові не вдалося ні знищити революційний рух і Організацію Українських Націоналістів, ні залякати народ репресіями і змусити відмовитися від участі в революційній боротьбі»⁹.

З метою уникнення жертв у відкритій збройній боротьбі, конференція прийняла рішення перейти на підпільні форми діяльності. У липні 1946 р. була видана «Відозва Головного командира до УПА», в якій Р. Шухевич охарактеризував становище, що склалося у світі: загострення міжнародних відносин, розгортання конфронтації між двома блоками. З огляду на те, що у відкритій збройній боротьбі УПА зазнавала втрат, необхідно було переходити на підпільні форми боротьби. «Я певен, – наголошував Р. Шухевич у «Відозві», – що Ви незламні борці – герої, вмiло засвоїте собі ті нові зразки бою з ворогом, так як скоро й вмiло опанували мистецтво партизанки»¹⁰.

Були розформовані регулярні курені і сотні УПА, створені підпільні диверсійні групи, які розгорнули бойові дії методом раптових нападів на підрозділи спецвійськ та регулярних частин радянської армії. Боротьба чимраз загострювалась, набирала все більш жорстокого

характеру. В 1947 р. на території восьми областей України націоналістичне підпілля здійснило 906 збройних і політичних акцій проти радянської влади, головним чином боїв із спецпідрозділами МВС – МДБ, «яструбками», яких посиляли на боротьбу з оунівським підпіллям, вилучати у селян сільгосппродукцію та проводити колективізацію на селах¹¹.

Намагаючись ліквідувати повстанський рух, ЦК КП(б)У і уряд УРСР видали цілий ряд звернень до учасників ОУН – УПА і населення західноукраїнських областей, в яких обіцяли амністію тим, хто зголоситься здатися властям. Поява звернень, як правило, супроводжувалась широкою пропагандистською кампанією. В усіх обласних центрах регіону скликалися зібрання партійного, радянського і господарського активу. Рішення цих зібрань доводилися до відома населення районів та сіл краю. Звичайно, обіцянки амністії щодо учасників ОУН – УПА мали на населення неабиякий вплив. До органів радянської влади зверталися члени оунівського підпілля, УПА, юнаки і чоловіки, які уникали мобілізації до радянської армії або чинили опір колективізації. Партійні і радянські органи розглядали справи кожного, хто прийшов з повинною, найбільш авторитетним пропонувалися адміністративні посади, інших – переселяли у східні райони України. У пресі широко друкувалися заклики тих, хто вийшов з підпілля до членів ОУН – УПА припинити боротьбу. Деякі ставали агентами МВС – МДБ, вказували на розташування повстанських підрозділів, склади з озброєнням і військовим спорядженням, на сім'ї підпільників¹².

Партійні, радянські керівні органи влади, відповідальні працівники МВС і МДБ вживали енергійних заходів для посилення боротьби з підпіллям ОУН та УПА. 10 січня 1945 р. у Львові відбулася нарада секретарів райкомів КП(б)У, начальників МДБ і МВС Львівської області з питання «Про стан масової роботи серед населення і стан боротьби з українсько-німецькими націоналістами». Активну участь в обговоренні взяв секретар ЦК КП(б)У М.С. Хрущов. Він втручався у промови виступаючих, ставив їм запитання, одночасно давав рекомендації щодо посилення боротьби з «буржуазними націоналістами». Ось деякі з таких рекомендацій. Один з доповідачів сказав, що бійців УПА підтримує місцеве населення, постачає їм розвідувальну інформацію.

М.С. Хрущов відреагував миттєво: «Хто повідомляє їм, потрібно знайти їх помічників. Нас просто не будуть поважати, якщо ми не вживасмо заходів. Всіх, хто хоч трошки бере участь, потрібно заарештувати, кого потрібно, судити, може й повісити, решту вислати,

ось тоді ми будемо знати, що все буде в порядку, і населення буде знати, що за одного візьмемо сотню (а нині виходить навпаки)»¹³.

Коли мова зайшла про те, що один з членів винищувального батальйону, не бажаючи боротись проти «бандитів», передав їм деяку інформацію, М.С. Хрущов сказав: «Я б рекомендував віддати його під суд, судити і повісити за зраду. А то він боїться бандитів більше, ніж нас».

Секретар Львівського сільського райкому КП(б)У Луговий розповів, що в одному селі повстанці вбили голову сільської Ради.

– М.С. Хрущов: «Що ви зробили в тому селі, де вбили голову сільської Ради?»

– Луговий: «Двох чоловіків заарештували, а в селі Скнилів заарештували 15 чол.»

– М.С. Хрущов: «І що ж, все ведеться слідство, до дідька таке слідство».

– Луговий: «Микито Сергійовичу, 9 чоловік, котрі в Скнилові, вони зізналися».

– М.С. Хрущов: «Ну і що ж зробили? Якщо зізналися, їх потрібно судити, хоча б цих 9 чоловік повісили, а інші настрахалися б. Ото, християни, вам би тільки баптистами бути»¹⁴.

Як свідчать ці та інші репліки і висловлювання М.С. Хрущова, що містяться в стенограмі, він та й інші учасники наради, як загалом і уряд та вищі партійні органи, не бажали розбиратися в соціальних, політичних причинах конфлікту, що привів до протистояння, а якщо точніше, до громадянської війни на західноукраїнських землях. Фактично наслідки наради звелися до рекомендацій М.С. Хрущова посилити збройну боротьбу проти ОУН – УПА, щоб, за його словами, «жодного бандита в країні не було». Звичайно ж, це мало привести до загострення конфронтації ворогуючих сторін, до пролиття крові як з одного, так і з іншого боку.

10 січня 1945 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях України». Керуючись цією постановою, обкоми КП(б)У розробили та розіслали «заходи» в партійні, радянські органи, керівникам районних відділів МВС і МДБ. У них рекомендувалось посилити політичну боротьбу, щоб залучити населення на бік радянської влади, використати його у боротьбі проти оунівців. З метою заохочення людей рекомендувалось роздавати їм майно «куркулів», або тих, кого висилали в Сибір. У селах та містах міськомі, райкоми партії, органи МВС, МДБ мали перевірити керівний склад і очистити його від «класово-ворожих і націоналістичних елементів».

Виконкоми сільрад зобов'язувались перевірити на благонадійність листонош, райкоми комсомолу мали розгорнути роботу зі створення з числа «надійної молоді» в усіх населених пунктах комсомольських організацій.

Широкого розмаху набрала практика створення агентурної мережі. Агентів рекомендувалося набирати з перевіреного місцевого населення, яке було віддане радянській владі, а також із середовища колишніх учасників оунівського підпілля, української інтелігенції та духовенства.

Найбільш доступним методом, що широко практикувався репресивними органами у боротьбі з УПА, було створення та використання так званих груп спеціального призначення, що діяли під виглядом загонів УПА або боївок «Служби Безпеки» ОУН. Метою організації таких провокативно-розвідувальних формувань було проведення агентурної роботи з виявлення керівників ОУН, командирів УПА, їх фізичного знищення, проникнення в середовище ОУН – УПА з метою їх розкладу і дезорганізації, влаштування політичних провокацій, вбивства мирного населення, компрометації національно-визвольних змагань українського народу та дискредитації ідеї боротьби за самостійну соборну українську державу. Подібні групи використовувались у нацькуванні різних верств українського населення між собою, протиставленні Західної і Східної України з метою розколу, розбрату та ворожнечі серед нашого народу¹⁵.

Місцеві партійні та радянські органи, керівники районних та обласних ланок згідно вказівок згори почали широко використовувати агентів для боротьби з боївками ОУН – УПА. Зокрема, в донесенні, підписаному секретарем Жовтківського райкому партії, начальниками райвідділу МВС і МДБ до відповідних інстанцій у Львові, повідомлялось про методи і форми боротьби з «українсько-німецькими націоналістами». Були «створені спеціальні групи із спеціальними завданнями з числа бандитів, що явились із покаянням, а також взятих під час бойових операцій, які виявили бажання боротися з бандитами»¹⁶. «Одночасно, – говорилося в донесенні, – була переглянута основа боротьби з оунівським підпіллям і бандитизмом. У розвідувально-агентурно-інформативний апарат були вліті внутрішньовики-маршрутники і досягнута хороша агентура з числа бандитів, а також осіб, які мали доступ і довіру у бандитів. Агентурною мережею були охоплені всі сільські Ради і навколишні хутори, а також лісові масиви»¹⁷.

Про використання агентури з колишніх членів оунівського підпілля та бійців УПА, які з різних причин припинили боротьбу, і місцевого населення, йшлося на нараді секретарів обкомів КП(б)У, начальників

обласних управлінь МВС і МДБ західних областей у м. Станіславіві, що відбулася 23 жовтня 1945 р. У нараді брав участь секретар ЦК КП(б)У М.С. Хрущов. У своєму виступі він відмітив, що слабкою ланкою є відсутність агентурної мережі. «Необхідно звернути особливу увагу на підбір агентів, на техніку роботи з ними, на зв'язок з агентурою»¹⁸. М.С. Хрущов наставляв учасників наради щодо організації спецгруп з колишніх вояків і наголосив, що такі групи потрібно створювати і використовувати у виключних випадках, бо «вони можуть завдати більшої шкоди, ніж користі». Якщо вже вирішили послати спецгрупу, то потрібно ретельно відібрати її склад, дати конкретне завдання і після його виконання більше не використовувати»¹⁹.

Спецзагони, сформовані органами МВС і МДБ, чинили масові злочини серед населення. Досить переконливі докази цього наводяться у доповідній записці військового прокурора військ МВС Українського округу полковника юстиції В. Косарського від 15 лютого 1949 р. «Про факти грубого порушення радянської законності в діяльності так званих спецгруп МВС» на ім'я секретаря ЦК КП(б)У М.С. Хрущова. З цього документа дізнаємося про те, що МДБ України і його управління в західних областях з метою виявлення «ворожого українсько-націоналістичного підпілля широко застосовують так звані спецгрупи, що діють під виглядом бандитів УПА»²⁰.

Видаючи себе за бандерівців, члени спецгруп піддавали тортурам місцевих жителів, звинувачуючи їх у зв'язках з органами МДБ, яким вони нібито видавали членів ОУН і УПА.

У доповідній наводиться цілий ряд прикладів, коли люди під впливом тортур, моральних і фізичних знущань, оговорювали себе, зізнаючись у злочинах, яких не скоїли. Як правило, злочини, здійснені «спецбоївками» МДБ, приписувались загонам УПА. Населення постійно тероризувалося нападами, облавами підрозділів МВС – МДБ; широко практикувалася вербування агентів-«сексотів». Як правило, на 10 будинків був один агент, що стежив і доносив на «підозрілих» односельців.

Своїми репресивними, необгрунтованими діями органи МВС і МДБ чинили беззаконня, викликаючи у населення невдоволення та відповідну реакцію оунівського підпілля, яке виступало на його захист. Свавілья і злочини, самочинні розстріли, фабрикація справ, утримування під арештом довгими місяцями невинних людей, застосування недозволених методів слідства набрали таких розмірів, що вищі партійні органи мали вжити певних заходів для приборкання тих, хто здійснював насильницьку «радянізацію» західноукраїнського краю. ЦК КП(б)У і, відповідно, обкоми партії прийняли цілий ряд постанов про недоліки в

роботі органів МВС, МДБ порушення ними «радянської законності» в усіх без винятку західних областях. У них наводяться численні приклади жахливих репресій проти місцевого населення.

Безумовно, що такі дії органів радянської влади викликали відповідні акції оунівського підпілля, які також застосовували силові методи боротьби. Як свідчать документальні джерела великих жертв зазнавали обидві ворогуючі сторони. Масштаби розв'язаної кровопролитної війни можна уявити з таких даних МВС: з лютого 1944 р. до кінця 1945 р. у західних областях проведено чекістсько-військових операцій 39773, убито бандитів (підпільників ОУН – УПА – І.Д.) 103313, затримано бандитів 110785, явилось з повинною 50056, затримано дезертирів з Червоної Армії 13704, тих, хто ухилявся від служби в Червоній Армії – 83284. Явилось з повинною дезертирів і тих, хто ухилявся, 58488²¹.

Перейшовши на підпільні методи, бойові групи УПА розгорнули боротьбу проти частин МВС – МДБ, регулярних військ та винищувальних батальйонів. Як писав учасник повстанського руху П. Мірчук, «це була помста за кривди народу, за топтання його прав, за мільйони закатованих, запроторених у тюрми чи концтабори українських патріотів, за грабїж українського населення і знущання над ним, за намагання розкласти український народ і деморалізувати його в обороні позицій українського революційно-визвольного самостійницького руху в Україні»²². За його даними, підрозділи УПА здійснили в 1947 і 1948 роках 2328 різних збройних сутичок і боїв з частинами та групами МВС – МДБ, озброєними членами партійних, адміністративних органів, винищувальними батальйонами, посланими на боротьбу з УПА. Упівці розгорнули масовий терор проти тих, хто підтримував радянську владу, вступав до колгоспів, знищували адміністративні колгоспні будівлі, приміщення партійних осередків, сільрад тощо. Так, влітку 1948 р. упівці на території Волинської області спалили колгоспи в селах: Первісся, Городище, Доротище, Гупали, Запілля, Потави, Дубечко, Кримко, Ратне, Бузаки, Замшани, Хотишеве, Чорче, Височне, Прохід, Синове, Мізове, Стара Вижівка, Тоболи, Вороколич. Знищено організаторів колгоспів.

У травні–червні 1948 р. були спалені колгоспи в 15 селах Львівської області.

Були жертви і серед мирного населення. Відомий публіцист, письменник Ю. Покальчук з цього приводу пише: «Є свідки того, як вбивали бандерівці своїх же, є сироти, чийх батьків понищили в цій кривавій пропасниці. Є, і в пресі про це голосно говорили – виник навіть окремих жанр активної антинаціоналістичної пропаганди, де розвінчували

бандерівські злочини в численних книжках. Нехай та чверть правди, але вона не висмоктана з пальця. Сумна і трагічна, та правда»²³.

А тим часом серед політичних сил, що зібрались в еміграції, розгорнулася гостра боротьба у ставленні до Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Певна частина еміграції, на думку проводу ОУН(б) на українських землях не розуміла або свідомо спотворювала роль і значення боротьби Української Повстанської Армії за незалежну, самостійну Україну. Тому у вересні 1947 р. Р. Шухевич виступив із «Заявою Головного командування Української Повстанської Армії». «Як нам на українських землях стало відомо, – зазначав він в заяві, – деякі українські політичні групи на еміграції піддають під сумнів право Української Головної Визвольної Ради (УГВР) репрезентувати Українську Повстанську Армію (УПА), заперечують право УГВР виступати як Найвище Політичне Представництво і Керівництво українського визвольного самостійницького руху. Ці ж самі емігрантські кола, використовуючи понад партійність УПА, пробують заперечувати ту велику організуючу роль, яку відіграла ОУН, керована Степаном Бандерою, в процесі утворення та зростання УПА і яку (роль) ця організація продовжує відігравати сьогодні»²⁴.

Далі в «Заяві» наголошувалось, що УПА утворилася в умовах завзятої боротьби проти гітлерівських загарбників, вона стала «найповнішим і загальним виявом самостійницької боротьби всього українського народу». З огляду на ці обставини виникла потреба утворити «всенациональне політичне керівництво визвольно-революційною боротьбою українського народу». З цього часу УПА підпорядковувалася лише УГВР, яка «безпосередньо на українських землях фактично керує УПА і в політичній, і в організаційно-персональній площині».

У «Заяві» Р. Шухевич зазначав, що, незважаючи на крайню небезпеку, українські маси віддано й мертвенно підтримують УГВР і УПА, бо без цієї підтримки вони, особливо УПА, не могли б існувати та ще й вести збройну визвольну боротьбу. «Українська Повстанська Армія понадпартійна. В ній борються всі, кому дорога справа Самостійної Української Держави, без різниці поглядів, політичних переконань і партійної приналежності». Але рівночасно з цим УПА цілком визнає той велетенський вклад, що його внесла ОУН, керована Степаном Бандерою, в справу утворення, зміцнення й розвитку УПА. ОУН поклала основи під УПА, вони скріпила її своїми високоідейними кадрами (члени ОУН становлять понад 50% усього складу УПА)...».

На закінчення в «Заяві» Головний командир УПА Р. Шухевич висловлював такі сподівання: «Заява внесе еміграції повну ясність у висвітлених нами питаннях і вірить, що українська, як стара давня, так і нова еміграція потрапить стати понад вузькопартійні суперечки й потрапить гідно репрезентувати наш народ перед світом, що вона йтиме разом зі скривавленим у боротьбі краєм під керівництвом Української Головної Визвольної Ради до великої мети – Української Самостійної Соборної Держави»²⁵.

З метою подолання суперечок, що точилися в націоналістичному середовищі в еміграції, зокрема, Закордонних частинах ОУН, очолюваних С. Бандерою, Р. Шухевич у жовтні 1949 р. від імені УГВР надіслав керівникам ОУН за кордоном «Роз'яснення Проводу ОУН на українських землях щодо деяких ідеологічних, програмових і політичних питань» та «Ставлення проводу ОУН на українських землях до різних спірних питань за кордоном». Зокрема, окреслюючи своє ставлення до спірного питання про державний устрій майбутньої незалежної України та якого значення надавати ідеям демократії в сучасній політичній і революційній роботі, Р. Шухевич писав: «Ми боремося за те, щоб внутрішній лад в Українській Державі був побудований на здорових демократичних засадах. Ми за справжні вільні вибори, за свободу політичних і громадських організацій, за правдиву свободу слова, друку, зборів, релігії і переконань, за незалежні суди, за справжній захист прав людини. Ми вважаємо, що здоровий демократичний лад створює найкращі передумови для всебічного розвитку творчих сил народу і одиниці, сприяє вихованню високої політичної культури народу, забезпечує перед творенням антинародних кіл і кляс, уможлиблює якнайменше болісно пройти внутрішнє оздоровлення, високо підносить гідність і цінність людини. В той же час ми проти форм розкладкової демократії, яка призводить до знесилення державної влади, ставлення партійних інтересів вище загальнонаціональних, до занепаду політичної культури, деморалізації народу, до розрушення основ, на яких будується здорове суспільство і сама демократія, що в результаті закінчиться або поневоленням народу, або тоталітаризмом всередині країни»²⁶.

Серед документів, що передають стан боротьби ОУН – УПА в повоєнні роки в Україні, важливе місце, на наш погляд, займає «Звернення воюючої України до всієї української еміграції», видане у жовтні 1949 р., під яким стоять підписи провідних діячів ОУН, УПА і УГВР.

Звертаючись до українців-емігрантів, що були розкидані по всьому світі, автори «Звернення» закликали їх не стояти осторонь боротьби за

самостійну, суверенну українську державу, а бути «палкими носіями ідей, за здійснення яких бореться український народ»²⁷.

Необхідно вести активну пропагандистську роботу в країнах їхнього проживання, роз'яснювати, що український народ бореться за право мати свою власну державу, за справжню демократію. Необхідно, щоб світова громадськість пересвідчилась у жорстокості сталінського тоталітарного режиму, який знищив мільйони безвинних людей, в тому числі і українців, загнав їх до в'язниць і таборів, зруйнував культуру, релігію, знищив духовні цінності українського народу.

Важливо переконувати світову громадськість у необхідності розпаду СРСР на «вільні національні держави», «бо тільки цим шляхом можна раз і назавжди знищити небезпеку відродження російського імперіалізму, який сьогодні у формі більшовизму загрожує цілому світові»²⁸.

Провід ОУН, головне командування УПА, керівництво УГВР в Україні дуже турбували суперечки, розбрат і партійні чвари серед української еміграції. Це завдавало шкоди визвольній справі українського народу, підривало віру в успіх боротьби за незалежну, суверенну, соборну Україну. Тому Р.Шухевич та його соратники вимагали від української еміграції злагоджених дій на підтримку боротьби, що її вели українські повстанці проти більшовицького окупанта. «Звернення» переконливо стверджувало, що стан окупації України не може тривати довго, наступить час, коли українці повернуться в рідний край. «Коли заграють воскресні дзвони і в могутньому гомоні слави встане Україна, всі Ви раз назавжди повернетесь на Батьківщину. І тоді, «в сім'ї вольній, новій» зберуться усі, порозкидані по цілому світі діти України, щоб разом у щасті і радості будувати своє власне славне життя... Воююча Україна робитиме все, що в її силах, щоб український народ якнайшвидше і раз назавжди побудував свій величний Храм Волі, щоб Ви могли вернутися в Україну не як наймити, а як її «вільні господарі»²⁹.

«Звернення» було доставлене підпільними кур'єрами на еміграцію разом із повідомленням про загибель Р. Шухевича. Воно було видрукуване всіма українськими еміграційними газетами. Як згадує Л. Шанковський: «Звернення» своїм високопатріотичним, а рівночасно й розумним змістом викликало було велике зрушення серед мас українських емігрантів»³⁰.

Необхідно зазначити, що УГВР видала цілий ряд відозв, закликів до українського народу. Так, у праці «До генезису Української Головної Визвольної Ради» (серпень 1948 р.) Р. Шухевич писав, що цей підпільний парламент став тим чинником, який організував маси українського

населення на боротьбу з новою окупацією українських земель. Незважаючи на втрати, що їх зазнають повстанці та населення західних районів, визвольна боротьба вже триває впродовж чотирьох років і буде тривати аж до її переможного закінчення. «УГВР – писав Р. Шухевич – всенародне представництво українського народу існує і діє. УГВР керує визвольною боротьбою українського народу, очолює її та репрезентує. УГВР веде український народ через усі труднощі боротьби до остаточної перемоги – до Української Самостійної Соборної держави»³¹.

Інформація про підпільний український повстанський рух широко розповсюджувалась у західних країнах. Тому радянський уряд прагнув будь-що ліквідувати національні боївки, знешкодити керівників ОУН – УПА – УГВР. Війська МВС – МДБ широко застосовували суцільне прочісування лісів, виявляли криївки, оточували села, з допомогою собак стежували всі закутки, будівлі, кожен кущ. Працівникам спецорганів вдавалося проникнути в мережу ОУН – УПА, широко використовуючи агентуру місцевого населення, а також членів упівських формувань, які прийшли з повинною.

Для націоналістичного підпілля наступили тяжкі часи. Не вистачало зброї, продовольства, амуніції. Головне те, що не виправдалися сподівання керівників ОУН на розв'язання війни між СРСР і західними державами, адже розгортання повстанської боротьби в тилу радянської влади планувалося в перспективі на підтримку ззовні. На думку керівників ОУН, незалежна українська держава мала б утворитися внаслідок зіткнення двох ворогуючих сторін, колишніх союзників по антигітлерівській коаліції. Крім того, існувала думка й про те, що коли навіть західні держави не підуть на конфлікт із СРСР з власної ініціативи, то розгортання широкої повстанської боротьби в Україні, інших республіках та нових союзних сателітних країнах може спонукати Захід надати повстанцям військову допомогу і втягнутись у війну з СРСР. «Такі міркування без реальних основ, – писав С. Бандера, зароджувалися з почуття безвихідності в людей, які не бачили можливостей, щоб революційно-визвольний рух міг утриматися у підбольшевицькій дійсності без зовнішньої підтримки після свого широкого розгорнення у повстанських формах УПА»³².

Звичайно ж, сподівання керівництва ОУН – УПА – УГВР на допомогу зовнішніх чинників було ілюзією. А становище повстанського руху все погіршувалось. 5 березня 1950 р. в с. Білогорща поблизу Львова, оточений спецпідрозділами МДБ, загинув Головний командир УПА генерал-хорунжий Р. Шухевич. Його наступник, полковник В. Кук в умовах постійних переслідувань спецвійськами МВС – МДБ не зміг

розгорнути активної боротьби проти радянської влади. З його арештом у травні 1954 р. діяльність націоналістичного підпілля почала затухати. Останні вогнища збройного опору були ліквідовані у 1954 р.

Наслідком збройного протистояння УПА і військ МВС – МДБ, підсилених регулярними частинами, були численні жертви з обох воюючих сторін. Радянські спецформування «прочісували» всю територію з метою виявлення та арешту членів оунівського підпілля, всіх, хто допомагав, або симпатизував бандерівцям. Проводилися обшуки і облави на юнаків та чоловіків, яких масово мобілізували до армії, часто без підготовки кидали в бої з гітлерівцями. Тисячі сімей, рідні яких перебували в УПА або матеріально допомагали націоналістам, без суду вивозились у східні райони СРСР, особливо в Сибір, Середню Азію, позбавлялися всіх прав людини. Мирні люди зазнавали переслідувань, покарань в'язницями, концтаборами, гинули від холоду, голоду, хвороб.

Командування УПА теж вдавалося до мобілізації молоді для боротьби спочатку з німцями, а згодом з радянською владою, що поверталася. Переслідувань зазнавали партійні, радянські, господарські працівники, які прибули в цей регіон зі східних районів СРСР з метою відновлення радянської влади, колективізації сільського господарства.

Історія боротьби за самостійну соборну Україну знає чимало трагічних сторінок. Завжди знаходилися сили, які ніколи не були зацікавлені в Українській державності. Бо існування незалежної України докорінно змінювало геополітичну ситуацію на Європейському континенті. Але український народ ніколи не припиняв боротьби за право бути господарем на своїй землі.

Програма та ідеї, які висунули ОУН і УПА витримали пробу життя. Їх підтримували народні маси, бо вони були виразниками їх волі і прагнень у боротьбі до незалежності проти антинародних систем – гітлеризму та сталінізму.

¹ Гайвас Я. Доба великого перелому // Визвольний шлях. – 1986. – № 3. – С. 340.

² Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. – Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993. – С. 624.

³ Мірчук П. Степан Бандера — символ революційної безкомпромісовості. – Нью-Йорк–Торонто, 1961. – С. 99.

⁴ Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – Мюнхен, 1964. – С. 110.

⁵ Лисяк-Рудницький І. Нариси з історії нової України. – Львів, 1991. – С. 73.

-
- ⁶ Кричевський Р. ОУН в Україні: Організація українських націоналістів за кордоном і ЗЧ ОУН: Причинок до історії націоналістичного руху. – Нью-Йорк–Торонто, 1962; Львів, 1991. – С. 20.
- ⁷ Причини до суспільного мислення. – Торонто, 1989. – С. 122.
- ⁸ Там само. – С. 142.
- ⁹ Там само. – С. 159.
- ¹⁰ Там само. – С. 168.
- ¹¹ Киричук Ю. Історія УПА. – Тернопіль, 1991. – С. 47.
- ¹² Шанковський Д. Історія Українського Війська. – К., 1991. – С. 112.
- ¹³ Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. – Львів, 1993. – Кн.1. – С. 212.
- ¹⁴ Там само. – С. 215.
- ¹⁵ Білас І. У боротьбі за українську соборну державу // Військо України. – 1993. – №2–3. – С. 66.
- ¹⁶ Літопис нескореної України. – С. 228.
- ¹⁷ Там само.
- ¹⁸ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 12417. – Арк. 3.
- ¹⁹ Там само. – Арк. 4.
- ²⁰ Шаповал Ю.І. Україна 20–50 років: Сторінки ненаписаної історії. – К., 1993. – С. 261.
- ²¹ Поліковський М. Вбивства, насильства та грабежі московських окупантів в Галичині у післявоєнні роки // Державність. – 1993. – № 1(8). – С. 44.
- ²² Мірчук П. Українська Повстанська Армія. – С. 195.
- ²³ Покальчук Ю. Бандера, Лебедь та інші // Київ. – 1991. – №1 – С. 110.
- ²⁴ Причини до суспільного мислення. – С. 178.
- ²⁵ Там само. – С. 180.
- ²⁶ Кричевський Р. Організація Українських Націоналістів. – С. 52.
- ²⁷ Причини до суспільного мислення. – С. 89.
- ²⁸ Там само. – С. 90.
- ²⁹ Там само. – С. 99.
- ³⁰ Шанковський Д. Історія Українського війська. – С. 184.
- ³¹ Причини до суспільного мислення. – С. 63.
- ³² Бандера С. Командир-Провідник: Слідами сл. нам. Романа Шухевича // Перспективи української революції. – Мюнхен, 1978. – С. 308.